

اندرو ریپین و مطالعات قرآنی

مجید دانشگر*

چکیده

در میان پژوهشگران غربی کسانی هستند که دانش عمیقی از ادبیات عرب کلاسیک و مدرن و دیگر زبان های سامی، سریانی و غیره را دارند. و به فرهنگ و سیاست جوامع مسلمان شرقی و خاورمیانه ای آشنا هستند. و به صورت دسته جمعی و گروهی به بررسی موضوعات قرآن پژوهی پرداخته اند. و مسلمان عرب آنان را «مستشرقین» و پارسی زبانان ایشان را «خاورشناس» می نامند. و در این میان گروهی از مسلمانان هم با نگاه اعتقادی به فعالیت های علمی این دسته تلاش های آنان را بی ارزش جلوه داده اند. در این بخش تحت عنوان «گفتگو» یکی از این پژوهشگران غربی یا خاورشناس به نام «اندرو ریپین» و مطالعات قرآنی آنها معرفی می شود. کلید واژه ها: اندرو ریپین، قرآن پژوهان، پژوهشگران غربی، خاورشناسان.

مدت مدیدی است، غربیانی هستند که دانش عمیقی از ادبیات عرب کلاسیک و مدرن و دیگر زبان‌های سامی، سریانی و غیره دارند و با فرهنگ و سیاست جوامع مسلمان و شرقی و خاورمیانه‌ای آشنا هستند. آنان دست به قلم شده، گروهی به بررسی موضوعات قرآن پژوهی پرداخته‌اند. کثیری از مسلمانان عرب این پژوهشگران را «مستشرقین» و پارسی‌زبانان ایشان را «خاورشناس»^۱ می‌نامند.

در این میان مسلمانانی وجود دارند که با نگاه کاملاً انتقادی به فعالیت‌های علمی این دسته از افراد، تلاش‌های آنها را بی‌ارزش جلوه می‌دهند. به طور مثال، مظفر اقبال رئیس مرکز علم و دین کانادا، در مقاله خویش با عنوان «قرآن، خاورشناسی و دانشنامه قرآن» به طور کامل تلاش‌های بسیاری از غیر مسلمان‌های درگیر در پروژه دانشنامه قرآنی «لایدن» را بی‌ارزش می‌داند و معتقد است که آنها آشنایی کافی با مباحث ریشه‌ای اسلامی ندارند^۲. شاید این دلیلی باشد که بعضاً گروهی از اندیشمندان غربی از پذیرفتن این عبارت برای توصیف شخصیت علمی خویش امتناع ورزند.

در گفتگویی که با دیوید توماس^۳ استاد دانشگاه بیرمنگهام انگلستان داشتم، ایشان به این نکته اشاره نمودند که به کار بردن این واژه ممکن است مخاطب را به فضای محققان اروپایی قرن نوزدهم برده و تصویری متفاوت از یک قرآن پژوه را در اذهان عمومی منعکس نماید. دیدگاه ایشان محترم است، چراکه قرن نوزدهم دوران تبلور افکار خاورشناسان با محوریت‌های خاص قرآنی و تاریخی بوده است. دورانی که در آن تحقیقات باستان‌شناسی و تاریخ‌نگاری محققان غربی به ویژه فرانسوی و آلمانی، زینت بخش مطالعات قرآنی بود و تمام دانشمندان اروپایی دست در دست یک‌دیگر ذره بین خویش را بر جهان اسلام، خاورمیانه، و شرق آسیا نهاده بودند.

اما بر آن شدم تا نظر دیگر دوستانم گابریل رینولدز^۴ استاد جوان و نام‌آشنای دانشگاه نوتردام نیویورک آمریکا را جویا شوم. در تماس تلفنی که با وی داشتم در مورد جایگاه خاورشناسان و وضعیت آنان در گذشته و آینده تبادل نظر نمودیم، ولی نظر او نیز شبیه به دیوید توماس بود و معتقد بود که بهتر است از واژه دانشمندان غربی استفاده کنم. با این حال به سراغ پرفسور اندرو ریپین رفتم که پاسخی قانع‌کننده‌ای ارائه داد.

مضمون سخنان ریپین این بود: چرا گاهی بعضی از ما خاورشناسان نگران استعمال این واژه در جوامع مختلف باشیم، در صورتی که باید پذیرفت که این واژه در بین جوامع مسلمان جا افتاده است و حتی در بعضی مناطق برداشت خوبی از آنها می شود و اینها تماما تا حد زیادی وابسته به نظرات ادوارد سعید می باشد.

تصمیم بر آن شد تا به افکار تمام این بزرگان احترام گذاشته شود و عنوان «پژوهشگران غربی، خاورشناسان و مطالعات قرآنی» را برای یک پروژه کلان با محوریت معرفی قرآن پژوهان معاصر غربی برگزینیم که قصد دارم در هر شماره یکی از آنها را معرفی نموده تاراهی را برای علاقه مندان و نو اندیشان هموار نمایم. در این پروژه بیش از ۱۰۰ قرآن پژوه با تجربه و بیش از ۲۰۰ قرآن پژوه جوان مشارکت داشته اند. مردد بودم که برای شروع با خانم مک کالیف محقق سرشناس و سردبیر نام آشنای دانشنامه قرآنی لایدن آغاز کنم، یا به معرفی اندرو ریپین که علاوه بر تبحر علمی، حق استادی بر گردنم داشت، پردازم. اما نهایتاً اولین گفتگو و بررسی دیدگاه را با اندرو ریپین آغاز نمودم.

«اندرو ریپین» با ملیتی کانادایی، استاد تاریخ اسلام «قرآن و تاریخ تفسیر» دانشگاه ویکتوریا بدون شک یکی از فعال ترین قرآن پژوهان معاصر غربی است که توانسته رابطه بسیار خوبی نیز با محققان مسلمان برقرار نماید. همان طور که در وبسایت رسمی خودش هم بدان اشاره کرده، در سال ۲۰۰۰ میلادی به عنوان ریاست دانشکده علوم انسانی، به دانشگاه ویکتوریا پیوست و قریب به ده سال در آن پست به ریاست خود ادامه داد و در کنارش پروژه های کلانی را اداره نمود. *پژوهش علوم انسانی و مطالعات قرآنی* او فارغ التحصیل دانشگاه مک گیل کانادا است و بیشتر به مطالعات دوران شکل گیری اسلام و تفسیر علاقه مند است و به مباحث مهم قرآن پژوهی همچون نسخ و اسباب نزول تسلط کافی دارد.

کتاب «اعمال و اعتقادات دینی مسلمانان» یکی از معروفترین آثار ایشان است که برای بار نخست در سال ۱۹۹۱ به چاپ رسیده و بار دیگر ویراست چهارم آن توسط انتشارات راتلج در سال ۲۰۱۲ به چاپ رسید. خوشبختانه با موافقت پرفسور ریپین و دیگر افراد مرتبط، فرصت ترجمه این کتاب به اینجانب داده شد و متن فارسی آن در آینده ای نه چندان دور به بازار عرضه خواهد شد.

همچنین اندرو ریپین، سردبیری «مجموعه کتاب‌های مطالعات قرآنی و اسلام کلاسیک» که از سوی انتشارات باسابقه راتلج منتشر می‌شود را بر عهده دارد و هر سال کتاب‌های غنی را به بازار عرضه می‌دارد. وی سروراستار بخش اسلام شناسی مجموعه کتاب شناسی اکسفورد نیز می‌باشد.

حقیقتاً، تماس چند ساله من با ایشان و گذراندن بخشی از دوران تحصیلم زیر نظر این استاد فرزانه مرا با روش شناسی مطالعات دقیق دینی آشنا نمود و همین باعث شد تا بر آن شوم هم وطنانم را با این استاد غربی و منصف آشنا نمایم.

در آشنایی با اندرو ریپین - چه از راه مجازی و چه حضوری - این نکته کاملاً ملموس است که اخلاق، وجدان و افتادگی در علم به مراتب بهتر و برتر از شهرت در علم می‌باشد. وی شخصی دقیق و خوشروی است که بسیار موشکافانه آثار علمی دانشجویانش را بررسی و به بهترین نحو آنها را راهنمایی می‌نماید و آرزویی جز سعادت برای آنها ندارد. به هر حال، امیدوارم این کوتاه سخن با ایشان راه را برای دانشجویان و دانش پژوهان عرصه علم و دین هموار سازد.

س: جناب پرفسور ریپین، ممنون خواهم شد در خصوص زمینه‌های مورد علاقه خود در حوزه مطالعات قرآن کمی صحبت نمایید؟

ج: من شیفته مطالعات تفسیری به ویژه تفسیر کلاسیک و دوران ابتدایی و شکل‌گیری آن هستم. در آن دوران شاهد تکامل تدریجی تفاسیر هستیم. همچنین علاقه مند به انجام مطالعاتی بر روی برخی واژگان قرآنی هستم که در طول گذر زمان و به دلیل تنوع موضوعات، درک متفاوتی از آنها ارائه شده است. همچنین از دیگر اشتغالات من بررسی قرآن به عنوان یک کتاب و چگونگی کاربرد زبان قرآن به منظور انتقال مفاهیم دینی مشترک ادیان توحیدی است.

س: جناب اندرو همان طور که مستحضر هستید، بسیاری از محققان از این نکته غافل هستند که خاورشناس شخصی است که بایستی به چند زبان اساسی جهان اسلام آشنایی داشته باشند تا بتوانند عمیقاً موضوعات مورد علاقه اش را تحلیل نماید. از این رو شما به چه زبان‌هایی مسلط هستید؟ و تا چه اندازه از آنها بهره‌می‌برید؟

ج: من زبان عربی، فارسی، عبری و همچنین فرانسه و آلمانی را در دوران دانشجویی

فرا گرفتم ولی باید اعتراف کنم که سالیانی است که این توانایی های زبانی من از عدم به کارگیری رنج می برند.

س: می دانم که رساله دکتری شما پیرامون اسباب نزول بوده است. آیا آن دوران را زیر نظر پرفسور وانزبرو تحصیل نموده اید؟

ج: تنها برای گذراندن دوره فرصت تحقیقاتی ویژه دانشجویان دکتری، یکساله را زیر نظر ایشان در لندن گذراندم.

س: خب، همان طور که مستحضر هستید، جان وانزبرو، فارغ التحصیل دانشگاه ها روارد و یکی از مشهورترین خاورشناسان محسوب می شود که آراء وی آنچنان مورد استقبال جوامع اسلامی قرار نگرفته است، گویا به دلیل مطالعات تاریخی وی پیرامون مبدا اسلام بوده است.

اما کتاب مطالعات قرآنی وی یکی از معروفترین آثار است که تا به حال چندین بار توسط انتشارات دانشگاه آکسفورد تجدید چاپ شده است. با این وجود چنین استنباط می شود که مسیر پژوهشی شما بسیار به وی شبیه است و مطالعات تاریخی را نزدیک به سبک وی دنبال می کنید. از این رو، گروهی - بوئزه مسلمانان - معتقد هستند که شما پیرو و یا مرید پرفسور وانزبرو می باشید. نظر شما در این باره چیست؟

ج: من مقالات بسیار زیادی را پیرامون اندیشه های وانزبرو نگاشته ام و همچنین بسیاری از کارهای تفسیری من تاثیر پذیرفته از دیدگاه ها و افکار اوست. با این وجود، هیچ گاه خویش را «پیرو» وی نمی دانم، هرچند که جهت گیری بسیاری از مباحث علمی و موضوعات تحقیقاتی من شدیداً تاثیر پذیرفته از آراء وانزبرو می باشد.

س: خب، با شناختی که از وانزبرو دارید، ایشان چه آراء به خصوص قرآنی را در جهان ارائه داده است؟

ج: نظرات وانزبرو به طور قابل توجهی در جهان تاثیر گذار بوده اند به طوری که بسیاری از کاراکترهای مطالعات اسلام شناسی را تغییر داده اند. اما چندی از آراء وی مورد قبول محققان نیست، نگرش های خاص او پیرامون منابع - اصلی - در اسلام و همچنین مجموعه ای از سؤال های بنیادی که مطرح ساخت، شدیداً مسیر این رشته را تحت تاثیر قرار داد. امروزه، کمتر پژوهش گری می تواند در مورد صدر اسلام قلم بزند بدون آن که با

آراء و آثار وانزبرو ارتباط برقرار نکند .

س : همیشه یک سؤال در ذهن من وجود داشت که خاورشناسان چه دیدگاهی در مورد محققان مسلمان دارند . اینک این را از شما می‌پرسم که در میان محقق ، مفسر و یا حتی فیلسوف و متکلم مسلمان شخصیت مورد علاقه شما چه کسی است ؟

ج : همیشه مشتاق تحلیل آراء مسلمانان اولیه بوده ام و اخیراً تمرکز خود را معطوف به آثار ابو عبیده نموده ام . و در میان تفاسیر نویسندگان اسلامی ، تفسیر کبیر فخر رازی را یکی از جذابترین تفاسیر می‌دانم ؛ چرا که او توانایی مطرح نمودن سوالات متفاوتی پیرامون قرآن را داراست و همچنین خویش را با چالش‌هایی که در بین متون قرآنی وجود دارد مواجه می‌سازد .

س : در عصر حاضر شاهد فعالیت‌های گسترده قرآن پژوهان در سرتاسر جهان هستیم ، حال شما وضعیت مطالعات قرآنی در جهان مسلمانان و غرب را چگونه می‌بینید ؟
ج : باید بگویم هنوز هم شکاف و فاصله‌ای اساسی بین جوامع غربی و شرقی وجود دارد ، اما آینده‌ای امیدوار کننده را پیش بینی می‌کنم . همچنان سوالات اساسی پیرامون مطالعات سکولار قرآنی مطرح است که مانع درک دقیق و تعامل معنایی می‌شود .

س : اجازه بفرمایید به بررسی یکی از پر سر و صداترین کارهای علمی شما پردازیم . یقیناً در جریان هستید که اخیراً جلد اول دانشنامه قرآنی لایدن ، بعد از گذشت هفت سال از انتشارش در ایران ترجمه و به چاپ رسیده است ، شما چه نقشی در تالیف این اثر داشتید و اینک بعد از گذشت چند سال از چاپ انگلیسی آن ، جایگاه این اثر را چگونه می‌بینید ؟

ج : من به عنوان همکار و جانشین سردبیر و عضو هیأت ویراستاری در این پروژه حضور داشتم . می‌توانم بگویم ، در حقیقت این دانشنامه ، ابزاری ارزشمند و پیشرو برای بررسی بسیاری از موضوعات می‌باشد . اما همچون همه پروژه‌های کلان ، همیشه جایی برای بهتر شدن دارد .

س : باز گردیم به ایران ، مطمئناً از گوشه کنار شاهد فعالیت‌های قرآنی محققان ایرانی هستید ، نظرتان در مورد مطالعات قرآنی پژوهشگران ایرانی چیست ؟

ج : بسیاری از آثار این پژوهشگران به ویژه به صورت الکترونیکی و آنلاین در دسترس

قرار دارند. از سوی دیگر برایم بسیار جالب است که تحقیقات محققان غربی در ایران وارد شده و مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

س: همانطور که می‌دانید، شیعیان یکی از آن دسته از مسلمانانی هستند که نگرارش تفسیری را از دوران کلاسیک تا به امروز و دوران مدرن ادامه داده اند و همیشه شاهد نوآوری‌هایی در آثار آنها بوده ایم. یکی از این آثار نگاشته علامه محمد حسین طباطبائی است که جایگاه رفیعی بین محققان و تفاسیر معاصر دارد و ارادتمندان بیشماری را به خود اختصاص داده است. نظرتان در مورد «المیزان فی تفسیر القرآن» علامه چیست؟

ج: به عقیده من «المیزان» به عنوان یک تفسیر مدرن جای بررسی و تحقیق دارد چرا که این تفسیر به خوبی نگاشته شده است و نکات ارزشمندی را ارائه می‌دهد که بایستی در فضای اندیشه‌های مسلمانان مدرن مورد بررسی قرار گیرد.

س: به یاد دارم که گروهی از دوستانم در انگلستان و آلمان مطالعات دقیقی را بر روی تفسیر آیت الله خویی انجام داده بودند. نظر شما در مورد این تفسیر مدرن شیعی چیست؟

ج: در غرب، خویی نیز همچون طباطبائی از مفسرین و تفسیر پژوهان نامدار محسوب می‌شود به ویژه به خاطر فعالیت‌های جالب و مهم وی در موضوع «علوم قرآن».

س: اجازه بفرمایید در پایان برگردیم به بخشی دیگر از آثار و فعالیت‌های قرآنی شما؛ ظاهراً یکی از اولین مقالات علمی‌تان را در مجله مطالعات سامی پیرامون آیه ۹۵ سوره انبیاء در سال ۱۹۷۹ به چاپ رسانیده‌اید، می‌خواهیم از آخرین مقاله‌ای که در حوزه مطالعات قرآنی منتشر کردید مطلع شویم؟

ج: سال گذشته یک مقاله با عنوان «عبد القاهر بغدادی و مطالعات قرآنی» در مجله البیان دانشگاه مالایای مالزی به چاپ رساندم.^۵

همچنین در سال ۲۰۱۲ به هیات تحریریه مجله البیان پیوستم. سال‌هاست که با مجله مطالعات قرآنی دانشگاه ادینبرو در حال همکاری و چاپ مقالات هستم که آخرین کارم در سال گذشته پیرامون جایگاه و برداشت پژوهش‌های قرآنی و تفسیری اروپایی-آمریکایی در این مجله به چاپ رسید.^۶

همچنین بسیار خوشحالم که شاهد چاپ مجلات انگلیسی زبان در جهان مسلمانان هستم و خوشبختانه مجلاتی از کشورهای مالزی، ترکیه و ایران مرا برای عضویت در

هیئت تحریریه دعوت نموده اند که بسیار مفید خواهد بود. ضمناً اطلاعات بیشتر در مورد تحقیقات و فعالیت‌های علمی من را می‌توانید در آدرس ذیل بیابید «web.uvic.ca/~arippin».

در پایان می‌خواهم اشاره نمایم که سخنان این استاد کانادایی الهام بخش این است که به تدریج توازنی بین مطالعات قرآنی در شرق و غرب در حال شکل‌گیری است که می‌تواند آینده‌ای دوستانه‌تر را برای محققان مسلمان و غیر مسلمان رقم بزند. ترجمه آثار محققان غربی قرآن پژوه عمر زیادی در کشورمان دارد، اما نقد منصفانه و یا پذیرش آراء به حق غریبان، نکته‌ای است که نباید از آن غافل شد و بیشتر به آن پرداخت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

-
1. Orientalist(s). (Malaysia) 10/1 (2012), 1-15.
 2. Muzaffar Iqbal, The Quraan, Orientalism and the Encyclopedia of the Quraan (Selangor: The Other Press) 2009.
 3. David Thomas.
 4. Gabriel Said Reynolds.
 5. Abd al-Qahir al-Baghdadi (d. 429/1037) and the study of the Quraan, al-Bayan and Tafsir. Edinburgh University Press.
 6. The Reception of Euro-American Scholarship on the Qur'an and tafsir: An Overview, Quraanic Studies, April 2012. 1-9; Rippin, A. (Ed.). (2012). The Reception of Euro-American Scholarship on the Qur'an and Tafsir. Edinburgh University Press.